

Miroslav Pera

PRILOG PROBLEMU NAZIVA GRADA SPLITA

*Nazivi mjesta često otkrivaju skrivenu historiju**Sp. Lampru*

Toponomija Splita i njegove okolice bila je odavno predmet proučavanja. Ipak, o njoj nije sve i konačno kazano. Najnovija dostignuća nauke, a posebno radovi M. Suića¹⁾ o ostacima limitacije naših primorskih gradova u ranom srednjem vijeku i kritički pristup glavama 29, 30 i 31 spisa »De administrando imperio« bizantskog cara Konstantina VII Porfirogeneta (905—959 g.)²⁾ omogućuju nova tumačenja već protumačenih toponima kao i tumačenje onih toponima koji do sada nisu bili protumačeni. Pri tome, uz historiju, glavnu ulogu igra etimologija kao nauka koja se »vraća u prošlost riječi sve dok ne nađe nešto što ih objašnjava.«³⁾ Ipak treba imati na umu da svaka riječ ima svoju vlastitu historiju i da su stoga fonetski zakoni nedovoljni da razjasne sve slučajeve, na što je već odavno upozorio Gilliéron.⁴⁾ Nastanak svake nove riječi prouzrokovan je novom potrebom komunikacije među ljudima⁵⁾ i objektivno datom situacijom.⁶⁾ Kako riječ nije ništa drugo do li simbol, ili, kako to kaže Sapir, »etiketa jednog pojma«,^{6a)} to je zadatak etimologa da dokuči »koji se je koncept (pojam) pojavio u svijesti (mišljenju) onoga koji je stvorio riječ, koje su ga izražajne potrebe rukovodile da je stvorio itd.«⁷⁾ Naziv⁸⁾ nekog objekta u biti je predodžba (ili pojam) koji se o njemu imao u vrijeme njegove denotacije, ali sam naziv ne mora baš uvijek uspjeti.⁹⁾ U stvari, najveću teškoću za etimologa predstavlja razlika u mentalitetu između onoga tko je stvorio riječ i samoga etimologa koji je tumači (ili točnije dešifrira), pa je etimologu, kao i svakom drugom historičaru, prije svega potrebno da se uživi u ono doba,¹⁰⁾ onu situaciju i onaj mentalitet, kao i da uznastoji precizirati ambijent u kojemu je određena riječ nikla, njegove jezične i kulturne potrebe itd., jer će samo tako moći dokučiti koncept (pojam) koji ona izražava.¹¹⁾ Jezik, naime, i ljudske navike mišljenja nerazrješivo su isprepleteni,¹²⁾ pa »mi u onome što po sebi postoji opažamo ono što nam treba, povlačimo vrlo suptilne distinkcije u onom području realnosti koje je od vitalnog značaja za ispunjenje naših ciljeva, zanemarujemo i ne primjećujemo stvari, za koje nismo zainteresirani.«¹³⁾

U slučaju toponimije Splita i njegove okolice može se vrlo lijepo uočiti kako je ona odraz jezičnih potreba grčkih i rimskih naseljenika kao i više-manje greciziranih i romaniziranih starinaca-Ilira, a zatim i novonaseljenih Slavena, koji su svi baveći se većinom zemljoradnjom i stočarstvom nastojali odgovarajućim nazivima nazvati zemljište na kojemu su se naselili primjećujući i označujući na njemu isključivo ono što je u datom ambijentu bilo relevantno za njihovu egzistenciju i komuniciranje. Nazivi se, kako kaže Wundt, daju stvarima prema njihovim najizrazitijim karakteristikama, ili, točnije, prema onom »što je u datom trenutku imenujući predmet, čovjek najviše imao na umu, što je tada po njegovu mišljenju bilo najvažnije, ali čemu on možda ne bi pripisao nikakav značaj u nekoj drugoj prilici«. ¹⁴⁾ Ukratko rečeno »mi stavljamo svijet u kalup naših percepcija«, kako to lapidarno kaže Gardner. ¹⁵⁾

U antičkoj je Saloni uz latinski i »grčki jezik bio sredstvom saobraćaja od najranijih njenih vremena (doba kolonizacije) pa do kasne kršćanske antike«, ¹⁶⁾ a miksoglotski procesi, koji su inače karakteristični za Balkan, ¹⁷⁾ nisu mimoišli ni Dalmaciju. Sve to ukazuje na veliku složenost problema dalmatinske toponimije, ali i na njen veliki historijski značaj jer, kako kaže Skok, »riječ lingvistički dobro objašnjena i dobro protumačena historijski je dokumenat upravo kao dobro protumačen pisani spomenik na kamenu li pergamenu«. ¹⁸⁾

I

Naziv položaja (terena) na kojemu je lociran današnji Split sa starim centrom u Dioklecijanovoj palači javlja se prvi put u obliku **Spalato** na Peutingerovoj tabli načinjenoj na temelju Agripine horografske karte Rimskoga Carstva (iz 12 g. pr.n.e.). ¹⁹⁾ Sama Tabula Peutingeriana nastala je svakako prije 300. god. n.e. jer na njoj nije zabilježena Dioklecijanova palača, dok su pored Salone zabilježeni još **Epetio**, **Siclis**, **Spalato** i druga srednjodalmatinska mjesta. Pošto je **Siclis (Siculí)** na mjestu današnjeg Bijaća u Kaštelanskom zaljevu osnovao car Klaudije (41—54 god. n.e.) to se kao najranije vrijeme postanka Tabule može uzeti prva polovina I. stoljeća. ²⁰⁾ Prema K. Jirečku prvobitno sastavljanje Tabule pada u doba vladanja cara Aleksandra Severa (222—235 god.). ²¹⁾ Drugi put se naziv Splita javlja kod sv. Jeronima (oko 340—420 god.) u obliku »villa sua **Spalato**« ili »**Aspalatho**« te »in villae suae **palatio**«. U Notitia Dignitatum (nastaloj između 385—425 god.) kaže se »procurator gynaecei Joviensis **Aspalatho**«, a Ravenski Anonim u svojoj Kozmografiji iz VII stoljeća piše **Spalatron**, **Spalatum**. Arapski, pak, pisac al-Idrisi (oko 1150. god.) daje grafiju *sbât. lû* i *sbâl. tû*. ²²⁾ Car Konstantin Porfirogenet u svom djelu »De administrando imperio« u gl. 29 piše *tò Aspaláthū kástrôn*, u gl. 30 *kástrôn ... Aspaláthū i hē Aspálathös*, a u gl. 31 *tū kástrū Aspaláthū*. Latinski prevod, pak, daje oblike: **Aspalathi** (cap. 29), **Aspalathum**, **Aspalathus** (cap. 30) i **Aspalatho** (cap. 31). ²³⁾ U Mutimirovoj darovnici iz 892. god. izdanoj u Bijaćima pisano je »in civitate **Spalati**«. ²⁴⁾ U pismu pape Ivana X. iz 925. godine stoji »primas in **Spalato**«, ²⁵⁾ a u zaključcima prvog crkvenog sabora u Splitu iz 925. g. »con-

gregatis in **Spalato**«. ²⁶⁾ U darovnici Petra Crnog iz 1080. g. stoji »a **Spalato**«. ²⁷⁾ Toma Arhiđakon piše također **Spalatum** i etimologizira (Hist. Sal. cap. IV): »Hoc scilicet edificium **Spalatum** dictum est a pallastheo, quod antiqui spatiosum dicebant palatium«. ²⁸⁾

Kako se vidi izvori daju razne oblike naziva Split. Prevladava oblik **Spalatum**, a i sami Splitsani su uvijek svoj grad tako nazivali. Ipak etimolozi povodeći se za ovim ili onim izvorom daju razne, vrlo disparate etimologije. Suvišno bi bilo ovdje navoditi sve te etimologije. Za potrebe ovoga članka, mislim, dovoljno je osvrnuti se na dva danas dominantna tumačenja, a to su Skokovo i Mayerovo, koja je, radi točnije ocjene njihove argumentacije, vrijedno doslovno citirati.

Skok u svom danas već klasičnom radu »Postanak Splita« ovako izlaže svoje mišljenje: »Prema tome Dioklecijanov Aspalathos nalazio se između dva rimska predija. On je ili sam mogao biti praedium ili je označivao kakav obrađeni ili neobrađeni lokalitet. Bez sumnje je to bio toponim, koji označuje zemljišnu česticu, t.j. bio je ono, što zovu Nijemci Flurname, a Francuzi lieu dit. Već tim kratkim toponomastiskim istraživanjem otkrili smo tajnu riječi Aspálathos (ovako kod cara Konstantina De adm. imp. 29 i češće). To saznanje omogućuje nam i tumačenje samog imena. Imena čestica u Dalmaciji vrlo često nose nazive po biljkama. Aspalathos je grčka riječ, apelativum i toponim u isto doba, raširen ne samo u Grčkoj, nego i u Južnoj Italiji, koliko se u njoj Grka očuvalo (iz Magne Grecije). Grčka imenica Aspalathos znači 'trnovitu brnistru — cytissus spinosus'. Brnistra je biljka koja karakteriše dalmatinsku otočku i kopnenu floru. Ima i naših toponima nazvanih po toj biljci. Grčko ime brnistre dolazi u splitskoj okolici jošte u latinskom deminutivu obrazovanom pomoću sufiksa -eolus. Taj deminutiv čitamo prvi put god. 1096. u poznatoj darovnici Petra Crnoga: In Spalazulo uero due petie de terra. Nemamo doduše potvrde, da je grčka riječ postojala u rimsko doba u Splitu kao opća riječ, a ni u ranom romanском periodu nema također za to potvrda, ali ova deminutivna izvedenica na -elus sama po sebi dokazuje to«. U pogledu oblika **Spalazulo** Skok nastavlja: »Danas glasi to ime Spalacuni i označuje jedan dio samoga Splita izvan Dioklecijanove palače. G. 1914. bila je tu Šegvića ulica u blizini grada na istok. Tako se zvalo polje, uvala i kupalište. Narod je izgovarao Špalacijun, a don Frane samo Spalacuni, u pluralu zbog toga, jer se više čestica tako zvalo«. Konačno Skok ovako zaključuje: »Iz toga izlazi, da je antički Aspalathos prvobitno označivao polje uz more. Na tom polju sagradio je Dioklecijan svoju palaču. Izvan toga prostora uz samo polje nalazila su se dva lokaliteta nazvana, ne zna se kada, mali Aspalathos u latinskoj deminutivnoj izvedenici. Antički Aspalathos i od njega izvedeni deminutiv Aspalatheolum interesantni su sa lingvističkog gledišta. Iz 'Aspalathos' se slavenskom likvidnom metatezom razvio Splêtb, ikavski Split, vjerojatno na osnovu latinskog lokativa Spaleti > Speleti prema metafoniji naglašenoga a u e ili i zbog dugoga i na koncu«. ²⁹⁾

Međutim ovo njegovo mišljenje u kontradikciji je sa ranijim njegovim mišljenjem izloženim u radu »Ime grada Splita«. Tu Skok izlaže svoj skeptični stav u pogledu etimologije naziva Splita slijedećim riječima: »Tumačenje riječi Spalatum sa palatium ili aspalathos u metodološkom pogledu jednako je naopako. Samo što se prvo izvođenje dade

Iz ovoga pasusa vidi se da Skok veže inicijalni vokal *a* u obliku *Aspalato* uz latinsko *ad*.

Nakon svega iznesenog zanimljivo je da Skok ipak u svom spomenutom radu »Postanak Splita« poklanja vjeru Porfirogenetovoj grafiji i zaključuje da »grčka izvedenica *Aspalathos* znači 'trnovitu brnistru' (*cytisis spinosus*)«, zatim da »grčko ime brnistre dolazi u splitskoj okolici jošte u latinskom deminutivu obrazovanom pomoću sufiksa *-eolus*«, da »iz toga izlazi da je antički *Aspalathos* prvobitno označivao polje uz more«, da je »na tom polju sagradio Dioklecijan svoju palaču«, kao i da su se »izvan toga prostora nalazila dva lokaliteta nazvana, ne zna se kada, mali *Aspalathos* u latinskoj deminutivnoj izvedenici.«³⁹⁾

Dakle, prema Skoku, lokalitet na kojemu je sagrađena Dioklecijanova palača imao bi biti »veliki *Aspalathos*«, a lokaliteti istočno od Bačvica i na istočnom podnožju Marjana oko crkve sv. Frane (*Spatacijoni*) imali bi biti »mali *Aspalathosi*« (<* *Aspalatheolum*). Prema tome tumačenju imali bismo na prostoru od Marjana do Firula jedan »veliki *Aspalathos*« i dva »mala *Aspalathosa*«, tj. jedno »veliko polje brnistre« i dva »mala polja brnistre«.

Sve to što je navedeno dovodi u sumnju Porfirogenetov oblik *Aspálathös*, a dosljedno tomu i tumačenje da je *Aspálathös* = »polje brnistre«. Osim toga Skok ne kaže koji su drugi (barem indirektni) dokazi, osim Porfirogenetove grafije, za tumačenje *Aspálathös* = »polje brnistre«. Ovo tim više što sam Porfirogenet naziv *Aspálathös* tumači kao »mala palača« (*palátiön mikrön*⁴⁰⁾ a ne kao »polje brnistre«.

Što se pak tiče utvrđenja koja je to biljka *aspálathös* Skok jednom kaže da joj »se značenje ne može točno odrediti«, pa navodi da bi to mogla biti biljka *convulvus scoparius* ili *genista acanthoclada*.⁴¹⁾ Drugi put navodi da grčka imenica *Aspálathös* znači »trnovitu brnistru (*cytisis spinosus*)«,⁴²⁾ a zatim za brnistru kaže da je to »žuka, žukovina, *spartium junceum*«. ⁴³⁾ Bulić pak smatra da je *aspálathös* »ime neke biljke, koja se češće susreća na Balkanskom poluotoku i u Maloj Aziji, a po Pliniju je grmećak veoma cijenjen radi upotrebe za pomast i za bojadisanje: *convulvus*«, i nadalje da »u Solinu, osobito na starinskim razvalinama i na Marjanu, raste *convulvus tenuissimus*, hrvatski slamećak, koji u maju cvate, a to je cvijetak ružičaste boje«. ⁴⁴⁾ Prema Novaku *aspálathös* znači »trnovitu žbunastu biljku«, ali se »ni iz Plinija, a ni iz drugih autora ne da odrediti točno, koja bi to zapravo biljka bila«. Ipak smatra da je to »vjerojatno *genista horrida*«. ⁴⁵⁾

Na temelju izloženog vidi se da sva spomenuta tumačenja koja naziv Splita dovode u vezu sa nazivom neke biljke ostavljaju i nadalje otvorena mnoga pitanja.

A. Mayer kao prvobitni pretpostavlja oblik *Spálathrön*, pa ovu riječ veze uz naziv položaja rta luke Chorto kod današnjeg grčkog grada Argolasti u Pagazejskom zaljevu, sjeverno od otoka Eubeje. Za oblik toga rta navodi da je to poluotok, koji zavija od jeverno-južnog položaja prema istočno-zapadnom, a naziv toga rta da dolazi u oblicima *Spálauthrā*, *Spálathrön*, *Spaléthrē*, *Palaúthrön* i *Spalathrēús*. Za naziv *Spálauthrön* tvrdi da znači »ožeg, žarač« = »Schürhaken«. Nadalje navodi da splitski poluotok gledan iz Salone ili iz Kaštelanskog zaljeva kod Trogira ima također takav izgled. Za Skokovu etimologiju kaže da se naziv *Spála-*

thrōn ne može vezati uz grčko *aspálathōs*, koje znači »trnov grm«, jer da jedna tako obična biljka nije podesna za naziv jednog mjesta. Konačno ističe da Porfirogenetov naziv *Aspálathōs* nije izvoran i da je prepozicija *a* naknadno pridodata, a da je oblik *Aspálathōs* nastao odatle što oblik *Spalato* na Tabuli Peutingeriani dolazi od **a Spalato**, što da se vidi iz kasnijeg oblika **Aspalato**.⁴⁶⁾

U posljednje vrijeme problemom etimologije naziva grada Splita bavio se je i Th. Magner. Nažalost, on u svome radu ne iznosi ništa novoga nego ponavlja ono što je već rečeno, uglavnom Skokovo i Mayerovo mišljenje. Tako dolazi do neodređenog zaključka da bi originalni naziv grada Splita mogao biti *Aspalathos* ili *Spalatum* ili neki drugi srodni oblik (npr. *Spalatum*), a da bi njegovo porijeklo moglo biti ili grčko ili rano ilirsko ili reliktni jezik jednoga još starijeg obalnog naroda.^{46a)}

II

Skokova i Mayerova objašnjenja su, dakle, disparatna, a argumenti izneseni za njihove teze uzajamno se poništavaju. Zato, mislim, treba tražiti jedno novo objašnjenje prvobitnog oblika naziva Split, što nam omogućavaju u uvodu spomenuti radovi M. Suića. Tu Suić najprije izlaže kako »bi prilikom osnivanja kolonije nova naseobina dobila određeno zemljište, oduzeto ili na drugi način dobavljeno od tamošnjeg stanovništva (*ager optimo jure privatus*), koje bi trebalo porazdijeliti novim kolonistima. To je ager kolonije. Obradivi dio agera organizirao se katastarski ... i to ... povlačenjem pravilne mreže kvadrata, kojih su stranice u Augustovo vrijeme redovito iznosile 710 m. Svaki od tih kvadrata sadržavao je isprva sto jugera zemlje, i odatle im ime centuria, a u vrijeme osnivanja naših kolonija, t.j. u doba Oktavijana Augusta imale su dvjesta jugera. Granice tih centuria (limites) bilježene su ogradnim suhozidnim gomilama (u nazivu našeg primorskog stanovništva *moćire*), sastavljenim od kamenja, što se pobiralo s polja pri krčenju. Pored tih glavnih linija ... opazaju se i one unutrašnje, koje dijele pojedine centurije na manje česti (limites intercisivi). To su *sortes*, parcele, što su ih dobili pojedini kolonisti«. Nadalje Suić navodi da je »osnovna količina zemljišta, koja je pripala pojedincu iznosila jednu četvrtinu centurije, t.j. 50 jugera« i da je »sveukupni broj centurija ... iznosio ... u Saloni oko 80 ...«, da su još danas neke splitske ulice sačuvala na vlas isti pravac i položaj, kojima su išli limesi u ageru (ako npr. Zrinsko-Frankopanska ulica i ulica M. Gupca). Zatim ističe (što je naročito važno za rješenje problema etimologije naziva Split!) da su se »na križanjima svakog karda i dekumana u ageru postavljali kameni stupovi (*termini*), na kojima su bile urezane oznake karda i dekumanuma, koji označuje (*decussis*), čime je ujedno bila obilježena svaka pojedina centurija«. U pogledu postojanja naselja na položaju današnjeg Splita Suić kaže: »Sam *Aspalathos* postojao je kao naselje i prije dedukcije kolonije u Saloni. Podizanjem Salone na rang kolonije i organizacijom njezine agerske limitacije bio je i on obuhvaćen sistemom centurijacije, kako se dobro razabira iz zračnih snimaka«, a ta situacija da se »nije mogla izmijeniti ni gradnjom Dioklecijanove palače«. ⁴⁷⁾

U Podstrani, ilirskom *Petuntium*-u, nađen je rimski kamen međaš (*terminus*), koji nesumnjivo pripada limitaciji. Taj međaš je četvrtastog oblika pa na temelju toga Suić zaključuje ovako: »Međaši ovakva oblika, četvrtasti pilastri, dolaze u upotrebu tek sredinom I. st.n.e., pa je prema tome jasno, da ova limitacija nema vremenske veze s onom koja potječe iz kraja republike, kada je bila osnovana Col. Mart. Jul. Salona i kad su bili u upotrebi isključivo termini u obliku kružnog presjeka«. ⁴⁸⁾

Isejski Grci počeli su se naseljavati u ilirsko naselje Salonu još u toku II st. pr.n.e. U ratu između Cezara i Pompeja Salona je bila na strani pobjednika Cezara, koji ju je i podigao na rang rimske kolonije pod nazivom »Colonia Martia Julia Salona«. ⁴⁹⁾ U Augustovo doba i Zadar je dedukcijom postao colonia. *Aequum* (danas Čitluk na Cetini) postao je kolonijom u doba cara Klaudija (41—54 g. n.e.). Nekoliko natpisa te kolonije govori o vojnicima u njoj naseljenim. ⁵⁰⁾ Klaudije je osnovao i nasebinu *Siclis* (*Siculi*) na mjestu današnjeg Bijaća u Kaštelanskom zaljevu. ⁵¹⁾ Dvije rimske legije u Dalmaciji (Legio VII sa sjedištem u *Tilurimumu* — danas Gardunu kod Trilja — i Legio XI sa sjedištem u *Burnumu* — danas Ivoševci kod Kistanja) nose počasni naziv »*Claudia pia fidelis*« jer su god. 42, kad se bio protiv cara urotio Skribonije, namjenik Dalmacije, ostale vjerne caru Klaudiju. Očito je, dakle, da je car Klaudije na sve moguće načine favorizirao i nagrađivao sebi odane vojnike. Baš u Klaudijevo doba izgrađen je na Dunavu čvrst sistem graničnih utvrda. Tada su osnovana jaka vojna uporišta-gradovi: *Vindobona* (Beč), *Carnuntum* (nedaleko Beča), *Singidunum* (Beograd) i dr. ⁵²⁾ Već August se uvelike služio za popunjavanje svojih legija regrutima iz Male Azije, Egipta i Makedonije, a naročito onima iz Galatije (u Maloj Aziji). ⁵³⁾ Prema tomu već ranije naseljenim brojnim Greima i greciziranim Ilirima na području saloničanskog agera pridruživali su se vremenom i brojni isluženi vojnici ponajviše iz istočnih rimskih pokrajina privučeni višim gradskim životnim standardom. Urbanizacija, naime, rimskih provincija učinila je, prema Rostovcevu, najveći korak baš u vrijeme cara Klaudija. ⁵⁴⁾ Naročito u Daciji obradiva zemlja bila je podijeljena najviše kolonistima iz istočnih rimskih provincija. ⁵⁵⁾ U pogledu Dalmacije Rostovcev zaključuje da u njoj romanizacija nikada nije bila sasvim dovršena. ⁵⁶⁾

III

Jedan od najjačih faktora romanizacije u svim rimskim provincijama, pa tako i u Dalmaciji, bila je *vojna obveza*. Latinski jezik bio je ne samo jezik komande nego i službeni jezik uopće u vojsci i to kako u Zapadnom tako i u Istočnom Rimskom Carstvu. Dapače, i nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva latinski jezik je ostao neko vrijeme kao službeni jezik u vojsci Istočnog Rimskog Carstva. ⁵⁷⁾ Grčki jezik postao je službenim jezikom Istočnog Rimskog Carstva (Bizanta) tek u doba cara Heraklija (610—641 g.). ⁵⁸⁾ Nažalost »govorni latinski jezik, živi fluidni govor puka, nije zapisan«, pa »svoje spoznaje o onome što nazivamo vulgarnim latinitetom moramo crpsti iz indirektnih izvora...«. ⁵⁹⁾ Taj »saoobraćajni, svakidašnji jezik, koji se inače zove *sermo plebeius, castrensis* itd.« javlja se i na natpisima rimske provincije Dalmacije. ⁶⁰⁾ Ustvari, sva-

ka rimska provincija imala je svoj govorni (vulgarno latinski) jezik, a klasični latinski jezik koegzistirao je kao pisani jezik.⁶¹⁾

Slično se zbilo i sa grčkim pučkim (demotskim) jezikom tzv. *kōinē dēmōtikē*, koji je evoluirao iz aleksandrijskog grčkog *kōinē*. Taj govorni (demotski) grčki jezik u mnogome se razlikuje od klasičnog grčkog jezika.⁶²⁾ U Grčkoj je tek nedavno prihvaćen taj demotski (pučki) jezik kao pisani (književni) jezik.

U rječniku rimskih vojnika bio je, takoreći, u svakodnevnoj upotrebi vojni *terminus technicus*: *palus* u značenju »stup«. To je bio na drvenom stupu prikazan neprijatelj prema kojemu je mladi rimski vojnik (regrut) vježbajući se upravljao svoj napad.⁶³⁾ Izvedenica od *palus* je *palaria*, *ium*, n. plur. Za riječ *palaria* Forcellini navodi: »absolute est genus militaris exercitii, quo milites ad palum pugnandi disciplinam adiscunt, item locus talis exercitii...«. ⁶⁴⁾ Za *palus* pak kaže: »*palus*, *i*, m.2. *palo*, ... sudes, bignum acutum, quod solet in terram defigi ad fuscinda aedificiorum fundamenta, aut castra munienda, aut claudendos hortos, aut sustinendas vites, aut similes usus«. ⁶⁵⁾ Prema tomu latinska riječ *palus* značila je »drveni stup«. Isto tako i grčka riječ *pálōs* (izvedena od latinske) prema Edictum Diocletiani et collegarum de pretiis rerum venalium.⁶⁶⁾

Od značenja »drveni stup« do značenja »kameni stup« kratak je korak, koji je učinjen u frazi Amiana Marcelina (Ammianus Marcellinus, oko 330—400 g.) koja glasi: »cum ventum fuisset ad regionem cui Capelatii vel Palas nomen est, ubi terminalis lapides Romanorum et Burgundiorum confinia distinguebant, castra sunt posita«. ⁶⁷⁾ Oblik *Palas* u ovoj frazi je nominativ plurala.⁶⁸⁾ Prema tomu nominativ singulara je glasio *pala*. U vulgarnom latinitetu se, naime, u pluralu mjesto nominativa upotrebljavao akuzativ. Usp. Valeria Felicula et Tarconia Prima filias; Julia et Irene filias itd.⁶⁹⁾ Ovaj primjer značajan je za rješenje našega problema jer iz njega proizlazi da latinsko *palus* (ili vulgarnolatinsko *pala*) znači i »kameni stup« odnosno »kameni međaš«, a kako je splitsko polje, kako je to pokazao Suić, bilo razdijeljeno na centurije kamenim međašima, to se vrlo lako moglo nazvati *praedium* (ili *fundus*) *palatum* u značenju »kamenim stupovima izdijeljeno polje«. Latinski sufiks **-atus** kao i grčki sufiks **-átōs** (koji je preuzet iz latinskog) »označuje onoga koji je nečim snabdjeven«. Usp. *populatus*, *armatus*, *pedatus* itd.⁷⁰⁾ Zato se *praedium palatum* može protumačiti kao »polje (zemlja, teren) snabdjeveno međašnim stupovima«, pa se tako otkriva da se denominacioni impuls (neposredni poticaj) za nastajanje naziva **Spalatum** nalazi u samoj označenoj stvari. U pogledu termina *praedium* treba naglasiti da Skok smatra da se i uz naziv *Pansiano* (Poišan) »imaju i opet misliti kao opće riječi rimske *fundus* ili *praedium*«. Usp. i *Bibinje* (<*Vibianum sc. *praedium*).⁷¹⁾ Zatim usp. *Kormat* < *corrimatus scopulus*, *Barbat* < lat. *barbatus* itd.⁷²⁾ U latinskom su jeziku neki pridjevi potpuno preuzeli značenje imenice uz koju su nekoć stajali kao atributi i postali prave imenice: npr. *patria* (tj. *terra*) domovina; *dextra*, *sinistra* (tj. *manus*) desnica, lijeva; *annales* (tj. *libri*) godišnjaci itd.⁷³⁾ To se dogodilo i sa pridjevom *palatum* (tj. *praedium*) u značenju »kamenim međašima izdijeljeno polje, teren«. Ako pođemo sa neosporne pretpostavke da je u vrijeme centurijacije splitskog (kao saloniškog) polja u Saloni vladao grčko-latinski bilingvizam,^{73a)} onda se i inicijalno s u **S-palatum** dade protumačiti kao

proteza. U novogrčkom se često javlja takva protetična sigma (s). Usp. *zbôlôs* — *bôlôs* («gruda»), *skôni* — *kônis* («prašina») itd.⁷⁴⁾ Pojavu, međutim, inicijalne sigme (s) u riječi **S-palatum**, mislim, treba tumačiti utjecajem ilirskog supstrata. Alternacije *p/ph* i *t/th* javljaju se, prema Rendić-Miočeviću, često u natpisima grčkih kolonija u Dalmaciji. Tako se uz oblik *Panto* javlja i oblik *Phanto* kao ilirsko ime.⁷⁵⁾ Ova tendencija promjene *p > ph* očituje se i u nazivu otoka Hvara, koji se, prema Strabonu (VII, 5, 5) naziva *Phârôs*, dok se prije nazivao *Pârôs*.⁷⁶⁾ Ovu tendenciju promjene *tenues > tenues aspiratae* Georgiev konstatira kao imanentnu za tzv. pelazgijski jezik kojim se je govorilo na Balkanu u predgrčko doba, a koji je jezik također indoevropski.⁷⁷⁾ Kao primjer relikta tog pelazgijskog jezika u grčkom Georgiev navodi riječ *kypárisšôs* koja znači »čempres«, a koji je oblik u stvari grčki oblik pelazgijske riječi *kyphá-rissôs*.⁷⁸⁾ Slično mišljenje o postojanju jednog predgrčkog indoevropskog jezika na Balkanu ima i Budimir, prema kojemu su Iliri »samo jedna grupa unutar onog velikog kruga dogrčkih Indoevropljana« koje on naziva Pelastima.^{78a)}

Uzgredno se ovdje može napomenuti da je i današnje englesko *p* na početku riječi pred vokalom lagano aspirirano.⁷⁹⁾

Mislim, stoga, da neću pogriješiti ako dozvolim pretpostavku da je kod izgovora riječi **palatum** odnosno *pálatôn* salonitanski puk izgovarao inicijalno *p* aspirirano, tj. slično kao neki prekidni stridentni fonem *pf*, kod kojega je lako dolazilo do zamjene neprekidnim *f*.⁸⁰⁾ Promjena, naime, *p > ph* može se konstatirati kod ilirskih imena naročito u inicijalnom položaju. Mayer navodi primjere ilirskih imena iz južne Ilirije (Peonije) koja sva počinju sa *ph* kao: *Phálakrôs*, *Pháliôs*, **Phanote** itd., pa zaključuje da ta imena »mogu, ukoliko nisu grčka, odražavati grčki izgovor ilirskih imena«. ⁸¹⁾ Dosljedno tomu može se pretpostaviti da je kod salonitanskog puka inicijalno *p* u riječima **palatum** odnosno *pálatôn* u vrijeme postanka naziva **S-palatum** odnosno *S-pálatôn* bilo izgovarano kao jedno *pf*, koje je u ušima čistih Grka zvučilo kao *ph*.

Suić konstatira na teritoriji Liburna razne glasovne pojave koje pripisuju supstratu, a među kojima kao najvažnije: oscilacije *tenuis/media*, inicijalni intenzitet u naglasku i osobito pojavu spiranta *f*.⁸²⁾ Prema Junkoviću »upravo stoga što opreke P — F . . . nisu fonematski 'čiste', postoje dvojakosti kao . . . *ofsajd* — *opsajd*.⁸³⁾ Lisičar smatra »da je na zemljištu od Trogira do Omiša, pred dolazak rimskih okupatora, bilo mnogo grčkih naselja, gdje su se Grci izmiješali bili sa ilirskim elementom«. ⁸⁴⁾ Utjecaj supstrata u grčkim kolonijama ocijenio je Vendryes zaključkom da su ljudi, koji su govorili svoje supstratske jezike, počevši govoriti grčki, nametnuli Grcima izvjesne navike, kojima su se Grci, manje brojni od autohtonog etnosa, s vremenom akomodirali.⁸⁵⁾ U našem slučaju može se, čakle, pretpostaviti da je pučki izgovor inicijalnog *p* u riječi **palatum** odnosno *pálatôn*, koji je u ušima čistih Grka zvučao kao *ph*, iznudilo upotrebu protetične sigme (s). Sigma (s), naime, ima jedan specifični rezistentni karakter. Jedan bezvučni okluziv (u našem slučaju *p*) ne biva aspiriran, tj. ne mijenja se u *ph* nakon jedne sigme (s). Usp. gotsko *speivan* («pljuvati») i latinsko *spuo*, gdje u gotskom *p* nije prešlo u *f*, što je inače imanentno za gotski, jer je taj prelaz spriječila inicijalna sigma (s). Tako npr. glas *t* postaje u jonskoatičkom pred iotom (*i*) često sigma (s).⁸⁶⁾

To je tzv. asibilacija. Ali poslije sigme (*s*) ostaje *ti*. Usp. *plúsiōs* od *plútiōs*, ali *ēs-tí*.⁸⁷⁾ Prema tomu inicijalnu sigmu (*s*) u *Spalatum* odnosno u *Spálatōn* treba pripisati ovom jezičnom zakonu. Protetična sigma bila je nužno potrebna za grčki oblik *Spálatōn*, jer bi bez nje bilo došlo do oblika *Phálatōn*,⁸⁸⁾ a time i do promjene značenja. *Phálōs*, naime, znači »kacigin obluk koji teče od čela do šije«,^{88a)} pa bi *chōriōn phálatōn* značilo »polje koje ima oblik kaciginog obluka«, a ne »polje izdijeljeno međašnim stupovima«. Riječ *phálatōn* mogla se je vezati i uz demotsko *pháli* u značenju »pupak«,^{88b)} pa bi u tom slučaju *chōriōn phálatōn* značilo »polje koje ima oblik pupka«. Ili, konačno, još gore, riječ *phálatōn* mogla se je vezati uz grčko *phallōs* u značenju »muško spolno udo«,^{88c)} pa bi u tom slučaju *chōriōn phálatōn* moglo se shvatiti kao »polje koje ima oblik muškog spolnog uda«. Oblik, pak **falatum** mogao je u latinskom izmijeniti značenje »polje izdijeljeno međašnim stupovima« u »polje koje ima oblik zgrade ili tornja od dasaka« (*praedium falatum*), jer latinsko **fāla** znači »zgrada ili toranj od dasaka, s kojega se strijeljalo u opsjedane gradove«,^{88d)} Dakle, kako bilo da bilo, trebalo je spriječiti aspirirani izgovor inicijalnog *pi* (*p*) kao *phi* (*ph*), a to se je moglo učiniti samo pomoću jedne inicijalne protetične sigme (*s*), koja je, stoga, bila samo sredstvo da se spasi ugrožena opozicija *p : ph* i time značenjska jedinica »polje izdijeljeno međašnim stupovima«. Ovdje se može uzgredno istaknuti da Vendryes konstatira da postoji jedna prirodna tendencija promjene okluziva u aspiratu, ili, dapače, u afrikatu, ako je eksplozija naročito jaka.⁸⁹⁾

U vezi sa netom navedenim stoji i problem inicijalnog naglasaka u riječi **Spálatum** (a ne **Spalatum** kako bi se očekivalo). Za inicijalni naglasak (*accentus intensionis initialis*) Sapir primjećuje da postoji tendencija automatskog stavljanja naglasaka na prvi slog u riječi.⁹⁰⁾ I u latinskom jeziku naglasak je u najstarije vrijeme morao biti na prvom slogu.⁹¹⁾ Alessio smatra da je inicijalni naglasak mediteranskog (predindoevropskog) porijekla,⁹²⁾ a Tekavčić da je prehistorijskog.⁹³⁾ U našem slučaju, pak, treba pretpostaviti da je inicijalni naglasak, kao što Suić konstatira za teritorij Liburna, supstratskog (ilirskog) porijekla. Mayer daje brojne primjere za inicijalni naglasak u ilirskom jeziku, kao: *Cáttaro* (hrv.-srp. Kòtor) < *Catarum*, *Méleda* (hrv.-srp. Mljet) < *Mēlītē* itd., pa zaključuje da se je u izvjesnim slučajevima, kao kod proparoksitona (tj. kod naglasaka trećeg sloga od kraja), ilirski naglasak zadržao iako je bio u protivnosti sa latinskim naglaskom.⁹⁴⁾

IV

U južnoslavenskoj toponomiji česti su toponimi: *Stup*, *Stupi*, *Stupa*, *Stupin*, *Stupnić*, *Stupić* i sl. Takvi toponimi obično označuju obradiva polja i livade, ali i mjesta.⁹⁵⁾ Zemljišne čestice se i danas omeđuju kamenim međašima, za koje se biraju uski i dugi kameni koji se mogu duboko »na nož« zabosti u zemlju. U živac kamen se, pak, udaraju zakresine kao međašni znakovi. Nazivi *Stup* i sl. zabilježeni su na našem teritoriju još u predslavensko doba. Mayer smatra osnovu *stulp-* za ilirsku, pa navodi primjere: *Stūlpí*, Ptol, II, 16, 6; *tō Stólpon*, Konst. Porf., De adm. imp., 31; Etnonim: *Stulpini*, Plin. III, 139. Kod šibenske Rogoznice spominje se mjesto *Stelpona*, 1226 g. Zatim *vallis Stelpona*, 1322 g.⁹⁶⁾ Nadalje: In loco qui dicitur *Stilpiza*, 1175 g., pa ... meta terre *Ztopna*, 1249 g.⁹⁷⁾ U samoj

Podstrani, u kojoj je nađen rimski kameni međaš postoji i danas predio (i komšiluk) nazvan *Stupi* (ili *Stupa*) zapadno od Sv. Martina, a tako se taj predio naziva i na »Arheološkoj karti Solina i okolice« iz prošlog stoljeća. *Stupi* (ili *Stupa*) je u Podstrani dio plodnog polja, gdje su vinaradi i dr.⁹⁸⁾

Rimski pisac Higin (Gaius Julius Hyginus) koji je živio u Rimu za vrijeme cara Augusta piše u pogledu diobe zemlje u Panoniji: »multi huius modi agrum (tj. ager publicus u provincijama) more colonico decimanis et kardinibus dividerunt, hoc est per centurias, sicut in Pannonia«. Kolonije rimskih veterana bile su naseljene i u Ptuju (*Poetovio*), u *Scupi-u* (Makedonija) i u Gornjoj Meziji.⁹⁹⁾ Za zemlju, koja je geometarski promjerena i označena drvenim kolcima danas se kaže da je »iskolčena«, što sasvim odgovara latinskom terminu *praedium palatum*. Za male, pak, »iskolčene čestice« adekvatan je termin »*praedium palatiolum* (ili *palateolum*)«. Za taj oblik Skok navodi paralele u nazivima *Capruli* od lat. *capreolus*, zatim tal. *Firenzuola* (kod Ravenata *Florentiola*). Ovdje se može kao bliska paralela navesti i oblike *pallium* (»kabanica«) : *palliolum* (»kabanica«). U stvari Skok je za naziv *Spalazulo* kao prvobitni pretpostavlja oblik *Spalat-eolum*, tj. sa inicijalnim *s* i *s* promjenom *i* > *e*. Promjene, naime, *i* > *e* i *u* > *o* javljaju se u latinskom počam od III. st. n.e.¹⁰⁰⁾

Gornje tumačenje naziva **S-palatum** podržava tautološka hibridna složenica¹⁰¹⁾ *Palástólön*, kako se je nazivalo utvrđenje na desnoj obali Dunava, zapadno od Nikopolja u blizini ušća današnje rijeke Vid. Prema bizantskom piscu Teofilaktu Simotaki, koji je živio koncem VI i početkom VII st. n.e., Petar, strateg Evrope (brat bizantskog cara Maurikija), proveo je ljeta 601. g. sa svojom vojskom u *Palastolonu*.¹⁰²⁾ Etimologija ove složenice drži ključ rješenja problema našega **Spalatum**-a. Andrioti

tumači da riječ *stólōs* potječe od glagola *stéllō*, koji ima osnovno značenje »stavljati«. ¹⁰³⁾ Prema Gulas-u značenje glagola *stéllō* je »činim nešto ili nekoga da se odmakne od nečesa ili nekoga, da se povuče od moje blizine, šaljem dalje«. ¹⁰⁴⁾ Inače uobičajeni grčki naziv za stup je *stélē*. ¹⁰⁵⁾ Demotski oblik *stólōn* odgovara značenjski vulgarnolatinskom obliku **pala**, što je značajno za rješenje našega problema. Iz ove paralele vidi se da naziv **pala** i *stólōn* pripadaju vojničkom vulgarnolatinskom odnosno grčkom demotskom jeziku. Ova značenjska nijansa riječi **pala** i *stólōn* kao »ono što odmiče« ili »ono što šalje dalje« može se dovesti u vezu sa činjenicom da su međašni kameni bili sveti i nepovredivi i kao takvi posvećeni Jupiteru *Terminalis*-u. Usp. *Terminalis Juppiter*, quem Dionys. Halic., 1.2.c.74 *Hōriōn Día* vocat, terminis agrorum praeerat, cui terminalis lapides sacri erant, a Numa Pompilio constituti.¹⁰⁶⁾

V

Slijedeći Skokovo uputstvo da »u toponomastici postoji zakon, da se pri tumačenju toponima mora uvijek polaziti od najstarijeg u povijesti potvrđenog oblika«¹⁰⁷⁾ potrebno je poći od *Tabule Peutingeriane*, za koju Miller kaže da je vjeran prepis.¹⁰⁸⁾ G. Novak također smatra da *Tabula* prikazuje vjerno itinerar, sa najvažnijim gradovima i mjestima, kakova su opstojala u polovini četvrtog vijeka.¹⁰⁹⁾

Na *Tabuli* su latinicom ispisani nazivi mjesta u srednjoj Dalmaciji ovako: *Spalato* (Split), *Tragurio* (Trogir), *Epetio* (Stobreč), *Oneo* (Omiš),

Andretio (Muć).¹¹⁰) Ako se prihvati tumačenje da Tabula Peutingeriana Split piše u ablativu *Spalato*, tj. zato što tu treba, navodno, podrazumijevati a *Spalato*, onda bi isto tako trebalo tumačiti i sve ostale spomenute nazive kao ablative, tj. kao: a *Tragurio* (»od Trogira«), ab *Epetio* (»od Stobreča«), ab *Oneo* (»od Omiša«), ab *Andretio* (»od Muća«), što pak nikako nema osnova (naime, da bi takvo a *Tragurio* pretpostavljalo ad *Dianam* ili slično).^{110a}) Oblik *Spalato* kao i ostali spomenuti oblici su grčki oblici pisani latinicom ali bez finalnog -n, koje je u vulgarnom grčkom iščezlo u nominativu, akuzativu muškog i ženskog roda i nominativu-akuzativu srednjeg roda.¹¹¹)

Prije spomenute nazive srednjodalmatinskih mjesta drugi izvori pišu grčkim slovima ovako: *Tragýriōn* (Polib. 32, 92), *Tragúriōn* (Strab. II. 5, 20), *Epētiōn* (Ptol. II. 16, 3), *Onaiōn* (Ptol. II. 16, 3), *Andētriōn* (Strab. VII. 5, 5).¹¹²)

Dakle isto kao i Tabula Peutingeriana, ali samo s tom razlikom što Tabula ove nazive piše bez finalnog -n, koje je, kako je istaknuto, u vulgarnom grčkom iščezlo. Dosljedno tomu logično je zaključiti da se **Spalato** grčkim slovima pisalo *Spálatō*.

Grčki oblik *Spálatō(n)* odgovara točno latinskom obliku **Spalatum** u rodu, gramatičkom broju, padežu i nastavku. Grčka, naime, o -deklinacija odgovara latinskoj 2. deklinaciji. Tako lat. nom. sing. muš. roda *taurus* (»bik«) odgovara grčkom *taúrōs*, a lat. akuz. sing. muš. roda *taurum* odgovara grčkom *taúrōn*.¹¹³) Ovom pravilu podvrgnuti su i svi nazivi mjesta u Makedoniji i Dardaniji, koje navodi Prokopije, bizantski povjesničar koji je živio krajem V ili početkom VI st. n.e. do oko 565. g. U Prokopijevoj listi svim grčkim nazivima sa dočetakom na -on u nom. sing. srednjeg roda odgovaraju latinski oblici sa dočetakom na -um. Tako

grč. *Plēurōn* — lat. *Pleurum*, grč. *Nýmphioñ* — lat. *Nymphium* itd., ali grčkom *Bōlbōs* odgovara latinsko *Bolbus*, grčkom *Káminōs* — latinski *Caminus* itd.¹¹⁴)

Da je oblik *Spalato* na Tabuli Peutingeriani u stvari grčki oblik ali pisan latinicom i bez finalnog -n proizlazi i iz usporedbe naziva iz Tabule Peutingeriane i naziva iz Ravenata anonymi cosmographia et Guidonis geografia. Tako Tab. Peut. *Burtizo* — Rav. an. *Burtizon*, Tab. Peut. *Naisso* — Rav. an. *Naison*, Tab. Peut. *Sarto* — Rav. an. *Sparthon*, Tab. Peut. *Syrallo* — Rav. an. *Surallon*.¹¹⁵) Usp. naročito **Burnum** (Plin. III. 142) — *Bûrnōn* (Ptol. II. 16, 6), **Burno** (Tab. Peut.) i **Tilurion** (Rav. an. IV. 16) — **Tilurio** (Tab. Peut.).¹¹⁶)

Ovo jezično pravilo dosljedno slijedi prevodilac izvornog grčkog teksta na latinski u poglavlju 30. Porfirogenetovog »De administrando imperio«, pa piše **Aspalathus** a ne **Aspalathum**. Grčki tekst toga poglavlja daje obliku *Aspálatĥōs* ženski član (articulus) *hē*,¹¹⁷) što je također u skladu sa pravilom grčkoga jezika prema kojemu su nazivi gradova ženskog roda.¹¹⁸) Ako se, dakle, pretpostavi da je izvoran oblik *hē Aspálatĥōs*, onda bi latinska varijanta toga oblika, prema pomenutom jezičnom pravilu, mogla glasiti samo **Aspalathus** a nikako **Aspalathum**, tj. analogno grčkom *aspáragōs* koje latinski glasi *asparagus*.¹¹⁹) Očito je da oblik *hē Aspálatĥōs* kao naziv za Split nije izvoran, nego da je tvoren kasnije nakon izvornog latinskog oblika **Spalatum**. Oblik *Aspálatĥōs* kao naziv za Split u stvari

je posljedica tzv. pučke etimologije, koja je, prema Gilliéronu, parazit fonetske etimologije jedne riječi, ali takav parazit koji može bilo sasvim prigušiti život one druge, ili pak živjeti usporedno s njom.¹²⁰⁾ Vendryes ukazujući na unutrašnje procese u jezičnoj podsvijesti razlikuje dvije vrste pučke etimologije. Jedno je »erreur de la parole«, tj. pogrješno vezivanje novoga sa datim u jezičnoj podsvijesti, a drugo je »l'étymologie croisée«, tj. »ukrštena etimologija« kod koje jezik čini zbrku dvaju prototipa koji teže jednom jedinom obliku. To je tzv. homonimija (suzvučnost) koja je praćena približavanjem značenja.¹²¹⁾

Nastanku oblika *Aspálathōs* kao nazivu Splita kumovala je baš homonimija.¹²²⁾ U demotskom grčkom jeziku mnoge riječi javljaju se sa protetičnim alpha (α) i bez njega. Tako npr. *abdélla* — *bdélla* (»pjavica«), *amaskáli* — *maskáli* (»pazuho«) itd.¹²³⁾

Za starogrčku riječ *hō aspálathōs* Andrioti daje demotski oblik *tō spálathō* (tj. bez protetičnog alpha), a značenje obiju riječi tumači kao »vrst biljke« (*ēidōs phytū*).¹²⁴⁾ Kyriakopulos uz oblik *hō aspálathōs* daje i oblik *tō spálathrōn*, koje riječi tumači kao »aspalathus, white thorn« (»aspalathus, bijeli trn«)¹²⁵⁾ Demotski oblici *tō spálathō* i *tō spálathrōn* su samo varijacije starogrčkog (književnog) oblika *hō aspálathōs*. Vezivanje latinske imenice **Spalatum** (koja znači »iskolčeno polje«) uz grčke imenice *tō spálathō* i *tō spálathrōn* (koje znače »bijeli trn«) plod je suzvučnosti i pučke etimologije, a »ispravak« demotskog *tō spálathō* (odnosno *tō spálathrōn*) u književno *hō aspálathōs* plod je »učene« korektnosti (zapravo hiperkorektnosti). Uzgredno se ovdje može spomenuti da kod nekih riječi u demotskom grčkom fonem thita (th) biva zamijenjen fonemom ta-f (t). Tako npr. *asthēnis* — *astēnis* (»nemoćan«).¹²⁶⁾

Na opravdanje ovog tumačenja postanka naziva *hō Aspálathōs* (ili točnije *hē Aspálathōs*) kao naziva za Split pomoću vulgarnog (demotskog) grčkoga jezika treba ponovno istaknuti da razdoblje srednjogrčkog jezika pada u vrijeme od V do XV stoljeća i da je već u XI st. grčki govorni jezik imao sve bitne karakteristike modernog grčkog jezika. Još od I st. pr.n.e. neki učenjaci, tzv. aticisti, nadajući se možda da će im imitacija pomoći dati djela antičke vrijednosti, nastojali su upotrebljavati u svojim spisima atički dijalekat antičkih pisaca koji su smatrani kao dobri klasični modeli. Tako se već tada počeo rađati onaj bilingvizam (demotski: starogrčki) koji je nastavio trajati u bizantskoj i modernoj eri, sve do danas.^{126a)} Zato se može pretpostaviti da su u demotskom grčkom već u I st. n.e. postojale riječi *tō spálathō* i *tō spálathrōn* (sa umetnutim rho). Uostalom to dokazuju varijantni oblici naziva Split u naprijed navedenim izvorima.

Razlika između starogrčkog i modernog novogrčkog (demotskog) jezika može se otprilike usporediti sa razlikom između staroslavenskog i današnjeg našeg govornog hrvatskosrpskog jezika.

VI

Spalacijuni se nije nazivao samo lokalitet jugoistočno od Dioklecijanove palače u predgrađu Lučac, nego se tako nazivao i lokalitet jugozapadno od Dioklecijanove palače, oko današnje crkve Sv. Frane na obali,¹²⁷⁾ koji naziv se još i danas ponekad može čuti od starijih Splićana. Kako je

već spomenuto, Skok pretpostavlja da je naziv *Spalacuni* ili *Spalacijuni* (<*Spalazulo*) prvobitno glasilo *Spalatheolum i to kao latinska deminutivna izvedenica od grčke riječi *Aspálathōs*.¹²⁸⁾ Međutim, kako sam već naveo, logičnije je posmatrati oblik **Spalatiolum** (ili **Spalateolum**) kao deminutivnu izvedenicu od latinskog **Spalatum** jer ionako postoji paralela u nazivu **Palatiolum**, kako se latinski nazivala već spomenuta tvrđava *Palástōlōn* na desnoj obali Dunava.¹²⁹⁾

Spalacijuni su se, dakle nazivala dva predjela u Splitu. Tu su se nekada, kako po svemu izgleda, gajili vrtovi jer za njihovo gajenje nije bilo mjesta u samoj Dioklecijanovoj palači. Naziv *Spalacijuni* odgovara nazivu »*Stupići*«, koji je naziv u narodu uobičajen kao naziv za male čestice zemlje, a takve su čestice i vrtovi. Paralela se nalazi u nazivu *Timaciolum* (*Timacum minus* kod srednjevjekovnog grada Svrljiga) za razliku od *Timachium* (*Timacum maius* kod Knjaževca u Srbiji).¹³⁰⁾ Tako i nazivu **Spalatum** (*praedium palatum maius*) u opoziciji stoji naziv **Spalatiolum** kao *praedium palatum minus*. Predio južno od Lučca, kao i predio oko Sv. Frane bili su zgodni za gajenje vrtova. Okrenuti prema suncu, u neposrednoj blizini Dioklecijanove palače, što je za uzgoj vrtova važno, na plodnom zemljištu gdje je sigurno bilo izdubeno više bunara, a nalazilo se lokava pa i izvora žive vode.¹³¹⁾ Vrtovi na Spalacijunima mogli su podmirivati potrebe Splićana u povrću. Još su Iliri obrađivali zemlju uglavnom upotrebom motike, a takva obrada imanentna je za povrtlarstvo. Sađene su mahunarke, bob, grašak i leća.¹³²⁾ U rimsko doba nastavljena je (i proširena) ekonomika povrtlarstva. Pa i sam car Dioklecijan sadio je povrće u svojim vrtovima uz palaču. Kad su starog cara, koji se bio povukao u »mirovinu« u svoju palaču u Splitu, zvali da se ponovno prihvati carevanja, on je odgovorio onom glasovitom rečenicom: »*Utinam Salonae possetis visere olera nostris manibus instituta, profecto numquam istud temptandum iudicaretis*«. ¹³³⁾ I najstarije sačuvane zadarske isprave spominju vrtove. Tako oporuka zadarskog priora Andrije od mjeseca prosinca 918. g. spominje »*Domum . . . cum et orto ibidem et alio orto . . .*«. Oporuka Agape, kćeri tribuna Dabra, pravljena u Zadru 15. srpnja 999. g. spominje »*. . . quoqina et orto . . .*« i »*cum orticello . . .*«. ¹³⁴⁾ U trogirskim ispravama iz XIII st. nalazimo u latinskim tekstovima termin »vrtal« kao oznaku vrlo rodnog mjesta do kuće, u samome gradu, visoke cijene s visokim zakupom.¹³⁵⁾ Iz katastarske mape Splita iz 1831. god., koja se čuva u Arhivu mapa u Splitu, vidi se koliko je Split još u prošlom stoljeću obilovao vrtovima. Vrtovi kao male zemljišne čestice bili su vrlo gusti na Lučcu i Manušu, ali bilo ih je posvuda, što sve opravdava gornje zaključke u pogledu termina *Spalacijuni*.

VII

U pogledu datiranja nastanka naziva (*praedium*) *Spalatum*, koji, kako po svemu izgleda treba pripisati naseljenim rimskim veteranima, nameće se jedan period, a to je prva polovina i sredina I stoljeća. Dedukciju salonitanskog agera započeo je Cezar a dovršio August.¹³⁶⁾ Nakon ugušenja zadnjeg ilirskog ustanka od 6. do 9. godine n.e. započela je mirna romanizacija i mirno naseljavanje Dalmacije pri čemu je vojska imala ključnu ulogu, a brojni veterani rimskih legija, u prvom redu oni iz VII i XI legije, naseljavaju se u obalnim gradovima. Baš u to vrijeme (prva polo-

vina i sredina I stoljeća) veterani i vojnici sudjeluju u municipalnim i kolonijskim vijećima i upravama gradova u Saloni i drugdje tako da je »čitav život pokrajine u ovoj fazi snažno protkan vojničko-veteranskim elementom«. ¹³⁷⁾ Latinski naziv *Spalatum* u značenju »međašima izdijeljeno polje«, koji je naziv vjerojatno plod toga vremena, ukrstio se je, poradi suzvučnosti, sa grčkom riječi *tō spálathō* i njenim varijantama u značenju »bijeli trn« i tako doveo do Porfirogenetovog paretimološkog *hē Aspálathōs*. Do kakvih nemotiviranih i nelogičnih naziva dovodi suzvučnost mogu ilustrirati slijedeći primjeri. Tako je uslijed suzvučnosti od grčkog *pōlis* u značenju »grad« postalo slavensko polje, pa je od *Nicopolis* postalo *Nikopolje*. Ali i obratno, od slavenskog *polje* nastalo je grčko *pōlis* (»grad«), pa je od slavenskog naziva *Ovčepolje* nastao grčki naziv *Evtzápōlis* koji znači »Ovčji grad«. ¹³⁸⁾ Još interesantniji je primjer gdje se je naša ikavska *Privlaka* paretimologijom premetnula u talijansko *Brevi-laqua* (»Kratka voda«). ¹³⁹⁾

Parazitski naziv *hē Aspálathōs* dobio je, zahvaljujući najviše autoritetu cara Porfirogeneta, pravo »usporednog života« (»... vivre collatéralment...«) uz izvorni oblik **Spalatum**. Splićani su (a oni su za to najkompetentniji!) uvijek nazivali latinski svoj grad **Spalatum** a ne **Aspalathum** (ili **Aspalathus**), najvjerojatnije vezujući u početku naziv **Spalatum** uz pojam »međašima izdijeljeno polje« (za koji pojam u narodu postoje termini *Stup*, *Stupi*, *Stupin* itd.). To dokazuje i sačuvani oblik *Spalacijuni* u značenju »međašima izdijeljene male zemljišne čestice« (za koji pojam u narodu postoje termini *Stupnić*, *Stupić*, *Stupići*). Jekavski oblik *Spljet* i ikavski oblik *Split* izvedeni su također od latinskog **Spalatum** a ne od grčkog *Aspálathōs* jer bi u tom slučaju glasili *Aspljet* ili *Ospljet* odnosno *Asplit* ili *Osplit*. ¹⁴⁰⁾

U zaglavlju ove rasprave nameće se jedna usporedba. Kao što parazit -bršljan duguje svoj život stablu oko kojega se ovim tako i parazitski oblik *Aspálathōs* duguje svoj život obliku *Spalatum*, koji je oblik (što se istini za volju mora priznati!) izvoran, pa makar oblik *Aspálathōs* zvučao atraktivnije.

BILJEŠKE

- 1) M. Suić: Ostaci limitacije naših primorskih gradova u ranom srednjem vijeku, Starohrvatska prosvjeta, III ser.-sv. 5, Zagreb 1956; Isti: Limitacija agera rimskih kolonija na istočnoj jadranskoj obali, Zbornik instituta za historijske nauke u Zadru, Zadar 1955.
- 2) Usp. B. Ferjančić: Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije, tom II, SAN, Beograd 1959, bilj. 71 na str. 26; N. Klaić: Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, Zagreb 1971, str. 133 i sl.
- 3) F. de Sosir: Opšta lingvistika, Beograd 1969, str. 224.
- 4) C. Tagliavini: Introduzione alla glottologia, vol. I, Bologna 1969, str. 268.
- 5) M. Pavlović: Uvod u nauku o jeziku, Beograd 1959, str. 10.
- 6) R. Natadze, Problèmes de la psychologie du langage dans les travaux des psychologues de Géorgie, »Bulletin de psychologie«, 1966, 247, XIX, n. 8—12, 661—672, p. 661, 672 (note 28), u knjizi T. Slama-Casacu: La psycholinguistique, Paris 1972, str. 173.
- 6a) E. Sapir: Le Langage, Paris 1967, str. 17.

- 7) V. Pisani: L'etimologia, Milano 1947, str. 45 («... quale concetto appariva alla mente di chi creò la parola, quali necessità espressive guidavano costui a crearla, e così via».)
- 8) Temeljem rezolucije III konferencije Međunarodne komisije za slavensku onomastiku termin »ime« treba upotrebljavati za živa bića, a termin »naziv« za geografske objekte (Onomastica jugoslavica, 1, Ljubljana 1969, str. 214).
- 9) V. Pisani, o.c. u bilj. 7), str. 81.
- 10) F. Šišić: Priručnik izvora hrvatske historije, u Zagrebu 1914, str. 31.
- 11) V. Pisani, o.c. u bilj. 7), str. 81; P. Skok: Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, Zagreb 1950, str. 265.
- 12) E. Sapir: Le Langage, Paris 1967, str. 213.
- 13) M. Marković: Dijalektička teorija značenja, Beograd 1971, str. 447, 448.
- 14) O. Jespersen: Čovječanstvo, narod i pojedinac sa lingvističkog stanovišta, Sarajevo 1970, str. 179, 180.
- 15) A. Tabouret-Keller, *Compte rendu: Sol Saporta (réd.)*, Psycholinguistics. A book of readings, »Word«, 1964, 20, n. 1, 89—97, p. 91—97, u knizi T. Slama-Casacu, o.c. u bilj. 6), str. 115. («We cast the World into the mold of our perceptions»).
- 16) D. Rendić-Miočević u diskusiji na II simpoziju o Ilirima u antičko doba, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 2, Sarajevo 1967, str. 140; L. Braccisi: *Grecità adriatica*, Bologna 1971, passim.
- 17) M. Pavlović: *Onomastica illyrica*, u knjizi *Onomastica jugoslavica*, o.c. u bilj. 8, str. 24.
- 18) P. Skok: Prilog metodu proučavanja romanizma u hrvatskom ili srpskom jeziku, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb 1951, str. 448.
- 19) F. Bulić: Palača cara Dioklecijana u Splitu, Zagreb 1927, str. 11.
- 20) G. Novak: *Povijest Splita*, knj. I, Split 1957, str. 17; Usp. i P. Skok: *Ime grada Splita*, u *Bulletino di archeologia e storia dalmata Anno XXXIX*, Spalato 1916, str. 1, gdje se kaže za Tabulu da je to »itinerarium pictum, što prikazuje odnošaje 3. ili 4. stolj. po Kr.«, a arhetip da joj je »po mišljenju nekih iz 2. stolj., popunjen u 4.—5. stolj.« Današnja pak izdanja *Tabule* da se »osnivaju na prepisima iz 11. stolj.«
- 21) K. Jireček: *Vojna cesta od Beograda za Carigrad i balkanski klanci*, u knjizi *Zbornik K. Jirečeka I*, Beograd 1959, str. 80.
- 22) F. Bulić, o.c. u bilj. 19), str. 12, 13, 14, 15.
- 23) B. G. Niebuhrii: *Constantinus Porphyrogenitus de Thematibus et De administrando imperio*, I. Bekkerus, Bonnae MDCCCXL, str. 125, 137, 138, 141, 149.
- 24) F. Šišić, o.c. u bilj. 10, str. 196.
- 25) F. Šišić, o.c. u bilj. 10, str. 214.
- 26) F. Šišić, o.c. u bilj. 10, str. 217.
- 27) F. Šišić, o.c. u bilj. 10, str. 277.
- 28) F. Bulić, o.c. u bilj. 19, str. 14, 15.
- 29) P. Skok: *Postanak Splita*, *Anali historijskog instituta u Dubrovniku*, Dubrovnik 1952, str. 23, 24.
- 30) P. Skok, o.c. u bilj. 20, str. 7.
- 31) P. Skok, o.c. u bilj. 20, str. 9, 11.
- 32) P. Skok, o.c. u bilj. 20, str. 11.
- 33) P. Skok: *Kako bizantinski pisci pišu lična i mjesna slovenska imena*, *Starohrvatska prosvjeta*, Nova serija I, 1—2, Zagreb-Knin 1927, str. 60, 61.
- 34) P. Skok, o.c. u bilj. 33, str. 66.
- 35) P. Skok, o.c. u bilj. 33, str. 69.
- 36) P. Skok, o.c. u bilj. 33, str. 72.
- 37) P. Skok, o.c. u bilj. 33, str. 75.
- 38) P. Skok, o.c. u bilj. 33, str. 75.
- 39) P. Skok, o.c. u bilj. 29, str. 24.
- 40) B. G. Niebuhrii, o.c. u bilj. 23, str. 137 (DAI, Cap. 29).

- 41) P. Skok, o.c. u bilj. 20, str. 6.
- 42) P. Skok, o.c. u bilj. 29, str. 24.
- 43) P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Knj. I, Zagreb 1971, str. 107.
- 44) F. Bulić, o.c. u bilj. 19, str. 13, 14.
- 45) G. Novak, o.c. u bilj. 20 (»njoj je slična Genista acanthoclada ... zvana brnistra ...«).
- 46) A. Mayer: Die Sprache der alten Ilyrier, Band II, Wien 1959, str. 108, 109; isti: Studije iz toponomastike rimske provincije Dalmacije, Vjesnik za arh. i hist. dalmatinsku, Svezak L, Split 1932, str. 104.
- 46a) Th. F. Magner: Aspalathos, Spalatum, Split, u Classics and the classical tradition, Pennsylvania 1973, str. 95—116.
- 47) M. Suić: Ostaci limitacije ..., o.c. u bilj. 1, str. 7 i sl.
- 48) M. Suić: Limitacija agera ..., o.c. u bilj. 1, str. 20.
- 49) Ž. Rapanić-L. Katić: Prošlost i spomenici Solina, Solin 1971, str. 14, 20.
- 50) P. Lisičar: Grci i Rimljani, Zagreb 1971, str. 466, 467.
- 51) G. Novak: Povijest Splita, o.c. u bilj. 20, str. 17.
- 52) P. Lisičar, o.c. u bilj. 50, str. 416; A. Mayer: Die Sprache der alten Illyrier, Band I, Wien 1957, str. 102, 337.
- 53) M. Rostovzev: Storia economica e sociale dell'impero romano, Firenze 1933, str. 47, 48.
- 54) M. Rostovzev, o.c. u bilj. 53, str. 48, 93, 95.
- 55) M. Rostovzev, o.c. u bilj. 53, str. 282.
- 56) M. Rostovzev, o.c. u bilj. 53, str. 276.
- 57) P. Tekavčić: Uvod u vulgarni latinitet, Zagreb 1970, str. 56, 57.
- 58) G. Ostrogorski: Istorija Vizantije, Beograd 1969, str. 122.
- 59) P. Tekavčić, o.c. u bilj. 57, str. 27.
- 60) P. Skok: Pojave vulgarno-latinskog jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije, u Zagrebu 1915, str. 3.
- 61) P. Tekavčić, o.c. u bilj. 57, str. 8, 23.
- 62) N. Catone: Gramatica neoellenica, Roma 1967, str. 7, 9, 10, 11, 12.
- 63) Paulys RE, XVIII 2, Stuttgart 1942, str. 2515, 2516.
- 64) A. Forcellini: Lexicon totius latinitatis, MCMLXV, Bononiae, str. 546.
- 65) A. Forcellini, o.c. u bilj. 64, Tom III, Patavii MCCCXXX, str. 392.
- 66) Corpus inscriptionum latinarum, Voluminis tertii pars posterior, Berolini MDCCCLXXIII, str. 834, 835.
- 67) Paulys RE, o.c. u bilj. 63, str. 2517.
- 68) Paulys RE, o.c. u bilj. 63, str. 2526.
- 69) P. Skok, o.c. u bilj. 60, str. 63.
- 70) P. Skok: Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, Zagreb 1950, str. 39, 58.
- 70) P. Skok, o.c. u bilj. 33, str. 66; N. P. Andrič: *Etymōlogikò lèksikò tīs kōinīs neo-ēllinikīs, Thēssalōnikī* 1971, str. 40, 41.
- 71) M. Suić: Ostaci limitacije ..., o.c. u bilj. 1, str. 17.
- 73) Gortan—Gorski—Pauš: Latinska gramatika, Zagreb 1966, str. 177, par. 321. Prijelaz iz razreda pridjeva u razred imenica (poimeničenje) čest je u toponomiji. Usp.: Hrvatska (od hrvatska zemlja), Prijeki (od prijeki put), Ž. Muljačić: Astarea, Onomastica jugoslavica 3-4, Zagreb 1973—1974, str. 82.
- 73a) Bilingvinizam može biti »koordiniran« ili »složen«. O psihologiji bilingvinizma Lambert se ovako izjašnjava: »L'étude de ce problème nous a amené à examiner les implications de la théorie du bilinguisme 'coordonné' et 'composé' (compound) ... Cette théorie établit que les bilingues qui ont appris leurs deux langues dans un seul contexte développeront un système bilingue 'composé', dans lequel les symboles des deux langues fonctionnent comme des alternatives interchangeables

avec essentiellement la même signification. Un système 'coordonné' se développerait quand les contextes de l'acquisition de la langue sont séparés culturellement, temporellement ou fonctionnellement». Usp. W.E. Lambert, *Psychological approaches to the study of language. Part II*, u knjizi T. Slama—Casacu, o.c. u bilj. 6), str. 217, 218. U našem slučaju može se pretpostaviti da je u vrijeme nastanka naziva grada **Splita** kod salonitanskog puka vladao »složeni« grčko-latinski bilingvizam, kod kojega su se latinska riječ **paius** (»stup«) i grčka riječ (u stvari grecizirana latinska riječ) **pálōs** osjećale kao »zamjenjive alternative«.

- 74) N. P. *Andriotti*, o.c. u bilj. 70, str. 313.
- 75) D. Rendić—Miočević: Iliri u natpisima grčkih kolonija u Dalmaciji, *Vjesnik za arh. i hist. dalmatinsku*, LIII, Split 1950—1951, str. 37, 40.
- 76) A. Mayer, o.c. u bilj. 52, str. 267.
- 77) V. Georgiev: *Introduzione alla storia delle lingue indeuropee*, Roma 1966, str. 11, 112.
- 78) V. Georgiev, o.c. u bilj. 77), str. 378.
- 78a) M. Budimir: *Particulae pelasticae*, *Živa antika*, God. I, Skoplje 1951, str. 70.
- 79) Ž. Muljačić: *Opća fonologija i fonologija suvremenog talijanskoga jezika*, Zagreb 1972, str. 39.
- 80) Usp. Ž. Muljačić, o.c. u bilj. 79, str. 71.
- 81) A. Mayer: *Die Sprache . . .*, o.c. u bilj. 46, str. 188, par. 73.
- 82) M. Suić: *Liburnski nadgrobnni spomenik*, VAHD, LIII, Split 1950—1951, str. 83.
- 83) Z. Junković: *Struktura sloga*, *Jezik* 2, Zagreb 1973—1974, str. 49.
- 84) P. Lisičar: O prethistorijskim i grčkim vazama nađenim u Dalmaciji, VAHD, LII (1935—1949), Split 1950, str. 42.
- 85) Vandryes, *Le Langage*, str. 346—347. (Citirano prema: M. Pavlović: *Principe de corrélation et typologie linguistique*, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, Novi Sad 1957, str. 27).
- 86) M. Grammont: *Traité de phonétique*, Paris 1965, str. 237.
- 87) Musić—Majnarić: *Gramatika grčkoga jezika*, Zagreb 1970, str. 15, par. 59; M. Grammont, o.c. u bilj. 86, str. 237.
- 88) Tako npr. iranska imena sačuvana u grčkim natpisima sa sjevernih obala Crnog mora imaju jedno grčko *ph* ondje gdje drugi iranski dijalekti imaju *p*. Usp. A. Meillet: *La linguistique historique et linguistique*, Tome I, Paris 1926, str. 53. Usp. i N. Rodić: *Interferencija F : P i P : F*, *Južnoslovenski filolog* XXX/1-2, Beogra 1973, str. 562, 563.
- 88a) Majnarić—Gorski: *Grčko-hrvatskosrpski rječnik*, Zagreb 1960, str. 587.
- 88b) N. P. *Andriotti*, o.c. u bilj. 70), str. 399.
- 88c) *Th. Gūlas*, o.c. u bilj. 104), kol. 2192.
- 88d) M. Divković: *Latinsko-hrvatski rječnik*, Zagreb 1900, str. 383.
- 89) Vandryes, *Le Langage*, str. 45. (Citirano prema M. Pavlović, o.c. u bilj. 85, str. 16).
- 90) Inicijalni naglasak što više dovodi i do reduciranja finalnih slogova jedne riječi. Usp. E. Sapir, o.c. u bilj. 12, str. 171.
- 91) P. Skok: *Osnovi romanske lingvistike*, sv. I, Zagreb 1940, str. 169.
- 92) G. Alessio: *Il nome di Ragusa*, *Zbornik u čast A. Belića*, Beograd 1937, str. 69.
- 93) P. Tekavčić, o.c. u bilj. 57, str. 148.
- 94) A. Mayer, o.c. u bilj. 46, str. 159, 160, 161, 162, par. 48, 49, 50, 51.
- 95) *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, dio XVI, u Zagrebu 1956—1958, str. 811 i sl. Prema tumačenju *Rječnika* »stup je dio polja ili posjeda; to je značenje nastalo ili po stupu, koji je u polju obilježavao granice posjedovanja, ili po obliku posjeda jednakome ili sličnome stupu. Potvrde su od početka XIV. v. do danas«.
- 96) A. Mayer: *Die Sprache . . .*, o.c. u bilj. 52, str. 324; *Isti: Die Sprache . . .*, o.c. u bilj. 46, str. 110.
- 97) Arj, o.c. u bilj. 95, str. 821, 827.
- 98) Arj, o.c. u bilj. 95, str. 813, 820; F. Ivanišević: *Poljica*, Zagreb 1903, str. 187, 200.
- 99) M. Rostovzev, o.c. u bilj. 53, str. 281; *Enciklopedija leksikografskog zavoda*, tom 3, Zagreb MCMLXIX, str. 31.

- 100) P. Skok, o.c. u bilj. 20, str. 10; isti, o.c. u bilj. 91, str. 180.
- 101) Tautološka hibridna složenica je takva složenica u kojoj su elementi što je čine, uzeti iz dva različita jezika, a jedan od njih prevodi, objašnjava drugi. Usp. R. Simeon: Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, II, Zagreb 1969, str. 596.
- 102) F. Barišić—M. Marković: Teofilakt Simokata, Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije, tom I, Beograd 1955, str. 124, 125.
- 103) *N. P. Andriōti*, o.c. u bilj. 70, str. 343.
- 104) *Th. Gūlas: Sýnchrōnōn lēksikōn tēs hēllēnikēs glōssēs, Athēnai* 1961, kol. 1985.
- 105) *Th. Gūlas*, o.c. u bilj. 104, kol. 1991.
- 106) A. Forcellini, o.c. u bilj. 64, Tom IV, str. 702.
- 107) P. Skok, o.c. u bilj. 72, str. 15.
- 108) P. Skok, o.c. u bilj. 20, str. 8.
- 109) G. Novak: Topografija i etnografija rimske provincije Dalmacije, Suplemenat Bulletinu Dalmato, God. XXXVIII, 1915, U Zagrebu 1918, str. 5.
- 110) Usp. F. Bulić, o.c. u bilj. 19, slika 3.
- 110a) Prijedlog *ad* u nazivu *ad Diana(m)* na Tabuli Peutingeriani uzet je u značenju *apud* («kraj»). Usp. današnje »kraj Sv. Duje«. Na Tabuli dolazi prijedlog *ad* u tome značenju još i kod naziva *ad novas* i *ad labros*.
- 111) N. Catone, o.c. u bilj. 62, str. 43, par. 23.
- 112) A. Mayer, o.c. u bilj. 52, str. 341, 138, 247, 44.
- 113) Musić—Majnarić, o.c. u bilj. 87, str. 20, par. 89.
- 114) F. Barišić: Prokopije, u Viz. izvori . . . , o.c. u bilj. 102, str. 59—65.
- 115) K. Jireček, o.c. u bilj. 21, str. 183.
- 116) A. Mayer, o.c. u bilj. 52, str. 102, 337, 338.
- 117) B. Niebuhrii, o.c. u bilj. 23, str. 141.
- 118) Musić—Majnarić, o.c. u bilj. 87, str. 20, par. 83.
- 119) M. Divković: Latinsko-hrvatski rječnik, Zagreb 1900, str. 107.
- 120) C. Tagliavini, o.c. u bilj. 4, str. 268, («. . . un parasite de l'étymologie phonétique d'un mot, mais un parasite qui peut supprimer en entier la vie de celle-ce, ou vivre collatéralement . . . »).
- 121) Vendryes: Sur l'étymologie croisée, Bulletin de la société de linguistique de Paris, tome LI (1955), fasc. 1, Paris 1959. Citirano prema: Zbornik za filologiju i lingvistiku, Novi Sad 1957, I, str. 203. («Dans l'étymologie croisée au contraire c'est la langue qui fournit elle même à la parole la confusion de deux prototype différents aboutissant à une forme unique. C'est un fait d'homonymie accompagnée d'un rapprochement de sens»).
- 122) Homonimija (suzvučnost) je u lingvistici pojava da dvije ili više riječi različita značenja i podrijetla imaju isti zvuk ili istu grafiju. Može biti apsolutna ili potpuna ili parcijalna, djelomična, kada označitelji pokazuju neku razliku u obliku. Usp. R. Simeon, o.c. u bilj. 101. Tom I, str. 487.
- 123) *N. P. Andriōti*, o.c. u bilj. 70, str. 1.
- 124) *N. P. Andriōti*, o.c. u bilj. 70, str. 38, 336.
- 125) *D. Kyriakopūlū: Lēksikōn ellinōanglikōn, 'Ekdōzis triti, Sidēri, En Athinai*, str. 74, 481.
- 126) *N. P. Andriōti*, o.c. u bilj. 70, str. 38.
- 126a) N. Catone. o.c. u bilj. 62, str. 9 do 13.
- 127) L. Jelić: Crtica o najstarijoj povijesti Splita, Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva, Nove serije, godina II, u Zagrebu 1897, str. 39.
- 128) P. Skok, o.c. u bilj. 29, str. 24.
- 129) K. Jireček, o.c. u bilj. 21, str. 180.
- 130) K. Jireček, o.c. u bilj. 21, str. 182.
- 131) G. Novak, o.c. u bilj. 20, str. 513; isti: Povijest Splita, knjiga druga, Split 1961, str. 437.
- 132) A. Stipčević: Iliri, Zagreb 1974, str. 138.

- 133) F. Bulić: L'imperatore Diocleziano, Bul. di arch. e storia dalm., Split 1916, str. 30 (»Kada biste mogli vidjeti u Solinu povrće zasadeno našim rukama zaista nikada tako nešto ne biste pokušali«).
- 134) M. Kostrenčić: Codex diplomaticus, vol. I, Zagreb 1967, str. 25, 26, 43, 49.
- 135) M. Mirković: Ekonomska historija Jugoslavije, Zagreb 1968, str. 41.
- 136) M. Zaninović: Rimska vojska u razvitku antike na našoj obali Materijali XII, IX kongres arheologa Jugoslavije, Zadar 1972, (tiskano) Zadar 1976, str. 172.
- 137) M. Zaninović, o.c. u bilj. 136, str. 177. (»Veterani su bili po porijeklu većinom Italci, te dijelom iz Galije, Makedonije i Male Azije«).
- 138) K. Jireček, o.c. u bilj. 21, str. 121.
- 139) P. Skok, o.c. u bilj. 21, str. 121.
- 140) Tako se inicijalno *a* nije izgubilo ni u drugim predslavenskim nazivima u Dalmaciji, kao npr. *Alluybum* — danas Olib, *Aemiate* — danas Imotski. Usp. A. Mayer, o. c. u bilj. 52, str. 32, 33, 34, 51, 56, 61.

Napomena!

Iz tehničkih razloga izvorne grčke riječi dane su uobičajenom latinskom transkripcijom, i to:

alpha	a
bēta	b
gamma	g
delta	d
epsilón	ě
zēta	z
ēta (demotski ita)	ē (demotski i)
thēta (demotski thita)	th
iōta	i
kappa	k
lambda	l
my	m
ny	n
ksi	ks
omikrón	ō
pī	p
rhō	r
sigma	s
tau (demotski ta-f)	t
ypsilón	y
phī	ph
chī	ch
psī	ps
omēga	ō
difton omikrón-ypsilón	ū
diftong alpha-ypsilón	au
diftong epsilón-ypsilón	ěu
Akcent je bilježen na drugom dijelu diftonga.	✓
accentus acutus	˘
accentus gravis	˘
accentus circumflexus	˘